

پدیدارشناسی مقیاس: تحلیل تطبیقی "مردم‌واری" در معماری ایرانی و مکتب اومانیسیم غرب

۱۵ آذر ۱۴۰۴ | سکرو

وقتی در زیر گنبد عظیم کلیسای سن پیترو در رم می‌ایستید، احساس "کوچکی" می‌کنید؛ عظمتی که شما را در خود می‌بلعد تا قدرت کلیسا و نبوغ انسان سازنده‌اش را به رخ بکشد. اما وقتی در اتاق سهدری یک خانه در کاشان می‌نشینید، احساس "آغوش" می‌کنید؛ فضایی که انگار دقیقاً به اندازه تن شما دوخته شده است. هر دو معماری برای "انسان" ساخته شده‌اند، اما تعریف آن‌ها از انسان، زمین تا آسمان متفاوت است.

مسئله "مقیاس" (Scale) در معماری، تنها یک بحث متریک و ریاضی نیست؛ بلکه یک بحث فلسفی است. اینکه ما فضا را با چه متری اندازه‌گیری می‌کنیم؟ با متر "قدرت" یا متر "صمیمیت"؟ در این مقاله جامع از **سکرو**، به واکاوی مفهوم "**مردم‌واری**" در **معماری ایرانی** می‌پردازیم و آن را در ترازوی نقد با "**اومانیسیم**" (Humanism) معماری کلاسیک غرب قرار می‌دهیم تا دریابیم چگونه دو تمدن بزرگ، دو لباس متفاوت برای روح انسان دوخته‌اند.

تیم پژوهشی و طراحی سکرو با تسلط بر مبانی نظری معماری ایرانی و روانشناسی محیط، آماده مشاوره و طراحی پروژه‌های شماست. برای شروع گفتگو، همین حالا پیام دهید:

[پیام در واتس‌آپ](#)

[پیام در تلگرام](#)

۱. تبارشناسی واژگان: اومانیسیم در برابر مردم‌واری

برای درک تفاوت، ابتدا باید تعاریف را کالبدشکافی کنیم.

اومانیسیم غربی (Man as Measure)

در معماری کلاسیک غرب (به‌ویژه رنسانس)، با تکیه بر جمله معروف پروتاگوراس که "انسان معیار همه چیز است"، انسان در مرکز کائنات قرار می‌گیرد. اما کدام انسان؟ انسان "فیزیکی" و "عقلانی". ترسیم معروف "مرد ویتروویوسی" اثر لئوناردو داوینچی را به یاد بیاورید: مردی برهنه که با دست و پای باز در یک دایره و مربع (اشکال کامل هندسی) محاط شده است. در اینجا، معماری تلاش می‌کند تا بدن انسان را به "هندسه مقدس" تبدیل کند. مقیاس انسانی در غرب، یعنی رسیدن به تناسب ریاضی که چشم را نوازش دهد و قدرت تسلط انسان بر فضا را نشان دهد.

مردم‌واری ایرانی (Architecture of Intimacy)

مرحوم پیرنیا، "مردم‌واری" را یکی از اصول پنج‌گانه معماری ایرانی می‌داند. اما این مفهوم ترجمه Humanism نیست. مردم‌واری یعنی "رعایت تناسبات میان اندام ساختمان با اندام انسان و نیازهای او". در اینجا انسان "خدا" نیست که جهان دور او بگردد؛ بلکه "موجودی شریف" است که نیاز به آسایش، محرمیت و تواضع دارد. مردم‌واری یعنی معماری نباید بر سر انسان فریاد بزند. نباید آنقدر بزرگ باشد که انسان گم شود و نه آنقدر تنگ که دلگیر شود. مردم‌واری، معماری "رفتار" است، نه فقط معماری "بدن".

۲. پدیدارشناسی تجربه فضا: نگاه کردن در برابر زیستن

تفاوت بنیادین این دو دیدگاه در "تجربه زیسته" (Lived Experience) مخاطب آشکار می‌شود.

غرب: اولویت چشم (The Gaze)

معماری کلاسیک غرب و اومانیسم، به شدت "بصری" (Visual) است. پرسپکتیو در رنسانس ابداع شد تا جهان را از دریچه "تک‌چشم ناظر" ساماندهی کند. نماهای متقارن، ستون‌های بلند و محورهای دید طولانی در معماری نئوکلاسیک، همگی برای این طراحی شده‌اند که وقتی انسان روبروی بنا می‌ایستد، از نظر بصری لذت ببرد و تحت تأثیر قرار گیرد. در این رویکرد، مقیاس گاهی به "مونومنتالیسم" (Monumentality) میل می‌کند. حتی وقتی می‌گویند مقیاس انسانی است، منظور تناسبات ریاضی است، نه لزوماً حس صمیمیت. کاخ ورسای یا ساختمان‌های دولتی واشنگتن، اومانیستی هستند اما لزوماً "صمیمی" نیستند.

ایران: اولویت تن (The Body)

مردم‌واری ایرانی، "لمسی" (Haptic) و "تنی" است. مقیاس‌ها بر اساس پوزیشن‌های مختلف بدن (نشسته، ایستاده، خوابیده) تنظیم می‌شوند.

• **ارتفاع طاقچه (رف):** طوری است که وقتی روی زمین نشسته‌اید، دستتان به راحتی به کتاب یا پی‌سوز برسد.

• **ابعاد اتاق:** اتاق‌ها بر اساس فرش اندازه‌گیری می‌شوند و فرش بر اساس تعداد افراد نشسته دور سفره.

• **ارتفاع درگاه:** در بسیاری از خانه‌های قدیمی، درگاه‌ها کوتاه‌تر از قد انسان است تا فرد هنگام ورود ناخودآگاه سر فرود آورد (کرنش). این یعنی معماری مستقیماً با "رفتار بدن" درگیر می‌شود و تواضع را به انسان دیکته می‌کند. در اینجا، زیبایی در "تصویر" نیست، در "حس دربرگیرندگی" است.

غرب معماری را برای دیدن می‌سازد؛ ایران برای زیستن.

۳. تحلیل مقیاس در اجزاء: ماژولار غربی VS پیمون ایرانی

هر دو معماری برای کنترل مقیاس از سیستم‌های اندازه‌گیری استفاده می‌کردند، اما با اهدافی متفاوت.

مدولار لوکوربوزیه (Le Modulor)

در قرن بیستم، لوکوربوزیه تلاش کرد اومانیزم را مدرن کند و سیستم "مدولار" را بر اساس قد یک مرد انگلیسی ۶ فوتی با دست افراشته ابداع کرد. هدف او استانداردسازی و پیش‌ساخته‌سازی بود. مقیاس او، مقیاس "انسان استاندارد صنعتی" بود. نتیجه‌اش آپارتمان‌هایی شد که از نظر ابعادی "کافی" بودند، اما از نظر روحی اغلب "ماشینی" و سرد به نظر می‌رسیدند.

پیمون ایرانی

معماری ایرانی از سیستم "پیمون" استفاده می‌کرد. پیمون تنها یک واحد طول نیست؛ بلکه یک "نظام تناسباتی هارمونیک" است (مثل دستگاه‌های موسیقی). در مردم‌واری، ماژول‌ها "انعطاف‌پذیر" هستند. معمار ایرانی برای "اتاق سه دری" (اتاق خواب/خصوصی) یک مقیاس دارد و برای "اتاق پنج دری" (اتاق مهمان/پذیرایی) مقیاسی دیگر. نکته ظریف اینجاست: در معماری ایرانی، حتی وقتی بنا بسیار بزرگ می‌شود (مثل مسجد جامع)، معمار با استفاده از عناصر واسطه، مقیاس را خرد می‌کند تا انسان وحشت نکند.

• **مثال:** ایوان ورودی مسجد جامع یزد بسیار بلند است (مقیاس الهی)، اما در پایین دیوارها، قاب‌بندی‌های کوچک آجری و سکوها وجود دارد (مقیاس انسانی) تا فردی که کنار دیوار ایستاده، احساس بی‌پناهی نکند. این هنر "خرد کردن مقیاس" (Scaling Down) از شاهکارهای مردم‌واری است.

هنر مردم‌واری؛ چگونه معمار ایرانی عظمت الهی را با مقیاس انسانی آشتی می‌دهد.

۴. رابطه با طبیعت: تسلط یا همزیستی؟

نوع نگاه به مقیاس، رابطه انسان با طبیعت را نیز تعریف می‌کند.

اومانیزم: انسان برتر از طبیعت

در تفکر اومانیزستی غرب، انسان اشرف مخلوقات است و حق دارد طبیعت را تسخیر کند. معماری کلاسیک غرب، خود را از بستر طبیعی جدا می‌کند و بر روی سکو (پودیوم) می‌نشیند تا خودنمایی کند. مقیاس بنا معمولاً بزرگتر از درختان اطراف است تا پیروزی نظم هندسی انسان بر بی‌نظمی طبیعت را نشان دهد.

مردم‌واری: انسان در دل طبیعت

در معماری ایرانی، انسان "خلیفه الله" است اما بخشی از طبیعت. خانه ایرانی خود را به رخ طبیعت نمی‌کشد.

- **خط آسمان:** گنبدها و سقف‌ها با خطوط منحنی، خود را با کویر و کوه هماهنگ می‌کنند.
- **حیات:** مقیاس حیات طوری است که درخت و حوض، اعضای اصلی خانواده‌اند. دیوارها بلندند، اما نه برای فخر فروشی، بلکه برای ایجاد سایه و محافظت از انسان در برابر باد و آفتاب. مقیاس در اینجا "حفاظتی" (Protective) است.

تسلط یا همزیستی؟ اومانیزم بر طبیعت فخر می‌فروشد، مردم‌واری با آن یکی می‌شود.

۵. مقیاس و سلسله‌مراتب اجتماعی (محرمت)

شاید مهم‌ترین تفاوت در تأثیر مقیاس بر روابط اجتماعی باشد.

در غرب، فضاهای عمومی (پلازا) بسیار باز و گشوده‌اند که برای دموکراسی و تجمع عالی است، اما گاهی فردیت در آن گم می‌شود. در معماری ایرانی، مقیاس ابزاری برای تعریف "**مراتبِ محرمت**" است:

1. **ورودی و هشتی:** فضایی کوچک، بسته و کم‌نور (مقیاس مکت و انتظار).
2. **دالان:** فضایی تنگ و گذری (مقیاس حرکت).
3. **حیات:** فضایی باز و گشوده (مقیاس زندگی). این تغییر مداوم مقیاس (انقباض و انبساط)، به انسان کمک می‌کند تا نقش اجتماعی خود را درک کند. وقتی در هشتی هستید، "غریبه‌اید" و باید صبر کنید. وقتی در حیاطید، "خودی" هستید و رها. معماری با تغییر ابعادش، به شما می‌گوید کجایید و چه باید بکنید.

انقباض و انبساط؛ تغییر مقیاس فضا برای تعریف مرز بین غریبه (مکت) و خودی (زندگی).

۶. بحران امروز: گم شدن انسان در «مقیاس ماشین» و «مقیاس سرمایه»

امروز چرا در شهرهایمان احساس کلافگی می‌کنیم؟ چون معماری معاصر ما، نه اومانیزتی است و نه مردم‌وار.

- **مقیاس ماشین:** خیابان‌ها و اتوبان‌هایی که برای سرعت ۶۰ کیلومتر ماشین طراحی شده‌اند، نه قدم زدن انسان.
- **مقیاس سرمایه:** برج‌هایی که ارتفاعشان نه بر اساس تناسبات زیبایی‌شناسی، بلکه بر اساس "تراکم فروشی" و سود بیشتر تعیین می‌شود.

ما "انسان" را به عنوان واحد اندازه‌گیری فضا فراموش کرده‌ایم. در ورودی آپارتمان‌ها آنقدر کوتاه یا بی‌تناسب است که مبل از آن رد نمی‌شود؛ سقف‌ها آنقدر کوتاهند که حس خفگی می‌دهند؛ و لابی‌ها آنقدر بی‌هویت و بزرگند که حس سرگردانی می‌دهند.

مقیاس ماشین؛ وقتی شهرها برای خودروها ساخته می‌شوند و انسان‌ها در آن‌ها غریبه‌اند.

نتیجه‌گیری: بازگشت به «معماری آغوش»

تحلیل پدیدارشناسانه نشان می‌دهد که **مردم‌واری** در معماری ایرانی، فراتر از ارگونومی فیزیکی است؛ نوعی "ارگونومی روحی" است. معمار ایرانی فضا را "اندازه تن روح" می‌دوخت. در مقابل، **اومانیسم** غربی تلاش می‌کرد فضا را "اندازه ذهن ریاضی" انسان کند. هر دو ارزشمندند، اما آنچه امروز در زندگی مدرن و پرشتاب ما گم شده، آن حس "پناهندگی" و "صمیمیتی" است که در مردم‌واری ایرانی وجود داشت. ما در **سکرو** معتقدیم راه نجات معماری امروز، بازگشت به خشت و گل نیست؛ بلکه بازگشت به آن تفکری است که "انسان" (با تمام نیازهای عاطفی و جسمی‌اش) را دوباره متر و معیار ساختن قرار دهد. ما نیاز به فضاهایی داریم که ما را در آغوش بگیرند، نه فضاهایی که فقط ما را در خود جای دهند.

تیم سکرو با تلفیق حکمت کهن و دانش روز، آماده بازتعریف مقیاس در پروژه‌های مدرن شماست. برای دریافت مشاوره و خدمات طراحی، همین حالا کلیک کنید:

[پیام در واتس آپ](#)

[پیام در تلگرام](#)

[اینستاگرام سکرو](#)

[یوتیوب سکرو](#)

واتس آپ سکرو

[تلگرام سکرو](#)

[پینترست سکرو](#)

[آپارت سکرو](#)

X سکرو

برای دانلود نسخه PDF این مقاله باید ثبت نام یا وارد حساب کاربری شوید.

[ورود / ثبت نام](#)